

ERIC LANDOWSKI

*Prasmė
anapus teksto*

SOCIOSEMIOTINĖS ESĖ

baltos lankos

ERIC LANDOWSKI

Prasmė anapus teksto
Sociosemiotinės esė

Iš prancūzų kalbos vertė Paulius Jevsejevas

baltos lankos

Turiny s

Pratarmė	7
I. SAVI IR SVETIMI	11
<i>Tapatybės paieškos, kitybės krizės</i>	
I. Reikšmė ir skirtumas	13
II. Asimiliavimas <i>versus</i> Išstūmimas	15
III. Duotybė ir konstruktas	21
IV. Atskyrimas <i>versus</i> Priėmimas	28
V. Tapatybė ir kaita	39
<i>Kitybės formos ir gyvenimo stiliai</i>	
I. Strateginiai pasirinkimai	44
II. Tapatybinės dinamikos principai	51
III. Nuo švytavimo prie tarpinio būvio	61
IV. Šydas ir kaukė	71
V. Kito erdvės	79
II. POLITIKA: SCENA IR FIGŪROS	89
<i>Buvimo režimai ir populiarumo formos</i>	
I. Sceninė erdvė	91
II. Kaukė ir asmuo	95
IV. Herojus tarpininkas	104
V. Žvaigždė ir juokdarys	111

<i>Diana, in vivo</i>	
I. Nuo politikos prie politiškumo	120
II. Režimų krizės	123
III. Susidvejinimai	127
IV. Situacijoje	132
III. JUSLINĖ PRASMĖ	139
<i>Užkrečiamas buvimas</i>	
I. Pertrūkiai ir tolydumai	141
II. Laidūs kūnai	151
III. Koordinuojami veiksmai	163
<i>Juslinės semiotikos link</i>	
I. Išėities taškas – <i>Apie netobulumą</i>	178
II. Lūžiai ir ištrūkimai	181
III. „ <i>Mehr Licht!</i> “	190
<i>Prasmė ir sąveika</i>	
I. Junkcija <i>versus</i> Sąjungis	200
II. Vertės logikos	213
IV. RIZIKINGOS SĄVEIKOS	223
I. Tarp semiotikos, antropologijos ir filosofijos	225
II. Nuo programavimo prie strategijų	235
III. Režimų ribos	245
IV. Derinimosi režimas	262
V. Numatyti netikėta, nuspėti nenumatyta	277
VI. Rizikuoti prasme	298
VII. Sąveikos teorijos ir teorinės sąveikos	322

Pratarmė

Prasmė – semiotikos „objektas“ – yra labai keistas dalykas. Be perstojo visur jos ieškome, tarytum tai būtų po žodžiais ar už daiktų paslėpta tikrovė, bet nors ir manomės ją radę, iš tiesų mes patys suteikiame prasmei būti, ją kuriame ir konstruojame.

Ką rado Ali Baba keturiasdešimties plėšikų oloje? Skrynią, pilną įvairiausių spalvų akmenukų, sumaišytų su skirtingų dydžių metaliniais apskritimais. Nieko daugiau. Bet jam tie akmenukai – tai „brangenybės“, apskritimai – „aukso monetos“, o viskas kartu – „lobis“. Kitaip sakant, nors pati skrynia iš tiesų buvo ten, paslėpta giliai oloje, kur ją ir atrado Ali, keturiasdešimties plėšikų saugoti padėto „lobio“ Ali joje nerado. Lobį jis, taip sakant, atsinešė pats, pagal savo (šiuo atveju ir mūsų) kultūrai būdingus pasaulio supratimo principus konstruodamas prasme to, ką išvydo priešais save.

Mes taip pat niekada nenustojame *konstruoti prasmę*. Tai ypač aki-vaizdu pagalvojus, ką darome skaitydami – nesvarbu, knygą, žurnalą ar „e-mailą“. Mat skaitymas yra ne kas kita, kaip prasmės konstravimo darbas, o jis viso labo tik *lydi* daugumą kitų mūsų veiklų. Taip pat iš patirties žinome, kad kai skaitome sunkų tekstą, norint iš jo išgauti sau kokios nors prasmės, gali prireikti ilgalaikių pastangų. Atskleisti, kas tekstuose grindžia šį paslaptinę, bet nuolatinę prasmės konstravimo darbą, ir buvo 6–7 dešimtmetyje atsiradusios struktūrinės semiotikos pradinis uždavinys¹.

¹ Žr. A. J. Greimas, „L'actualité du saussurisme“, *Le français moderne*, 3, 1956; *Sémantique structurale. Essai de méthode*, Paris: Larousse, 1966 (lietuvių k. žr. *Struktūrinė semantika*, vertė K. Nas-topka, Vilnius: Baltos lankos, 2005).

Vis dėlto prasmę konstruojame užsiimdami ir daugybe kitų dalykų, ne tik skaitydami. Pavyzdžiui, žiūrėdami filmą arba apžiūrinėdami paveikslą: jų neskaitome, nes tai ne tekstai, užtat mėginame juos suprasti konstruodami jų mums teikiamą prasmę kitais būdais. Be to, prasmę kitiems asmenims produkuojame ir mes patys – kai aiškiname, kas mums nutiko, bandome pateisinti savo poelgius, išgalvojame istorijas ar plėtojame argumentus diskusijoje. Galiausiai tai norom nenorom darome vien savo žvilgsniu, veido išraiškomis, gestais ir netgi tam tikru būdu būdami čia ar mintimis būdami „kitur“ – visus šiuos dalykus kiti supranta ne iš išorės „skaitydami“, bet pajusdami ar manydami pajutę jų perteikiamas nuotaikas.

Būtent apie tai savo žodį taria *sociosemiotika*, kaip 8-ojo dešimtmečio klasikinės semiotikos pratęsimas². Jos uždavinys – paaiškinti, koku būdu dar iki tekstų ar anapus jų konstruojame prasmę sąveikaudami tiek su žmonėmis, su kuriais turime reikalų, tiek su įvairiausiaisiais savo aplinkos elementais. Tam reikėjo sukonstruoti naujų teorinių sąvokų ir analizės instrumentų, tinkamų išgyvenamoms *praktikoms*. Pastangas žengti šia linkme liudija 1989–2005 m. išleistos keturios sociosemiotinių esė knygos³. Šiame rinkinyje pateikiama iš jų atrinktų tekstų sintezė. Tekstai pateikiami chronologine tvarka pagal jų išleidimo datą, tad galima susidaryti išpūdį apie minėtu laikotarpiu nueito teorinio kelio etapus.

Pirmiausia buvo imtasi semiotiniais terminais nusakyti mūsų *buvimą* pasaulyje, visų pirma individualių ar kolektyvinių intersubjektinių santykių plotmėje. Kaip konstruojame savo pačių tapatybės prasmę atsidūrę priešais kitą? Kaip tuo pat metu suteikiame reikšmės šalia esančio artimo ar svetimo kito kitybei? Į šiuos klausimus atsakoma pirmoje knygos dalyje *Savi ir svetimi*. Antra dalis *Politika: scena ir figūros* skirta

² Ji dar vadinama „standartine“ semiotika. Žr. A. J. Greimas, J. Courtés, *Sémiotique. Dictionnaire raisonné de la théorie du langage*, Paris: Hachette, 1979.

³ E. Landowski, *La Société réfléchi. Essais de sociosémiotique*, Paris: Seuil, 1989; *Idem.*, *Présences de l'Autre. Essais de socio-sémiotique II*, Paris: P.U.F., 1997; *Idem.*, *Passions sans nom. Essais de socio-sémiotique III*, Paris: P.U.F., 2004; *Idem.*, *Les interactions risquées*, Limoges: Pulim, 2005.

įvairiems politiškumo būdams būti mūsų postmodernios „reginio“ visuomenės prasminiame universume.

Šios analizės, skirtos tokioms santykio su kitu formoms, kuriose *jutimas* neatsiejamas nuo supratimo, neišvengiamai atvedė mus prie *estezės* problematikos, kuria siekiama įveikti klasikinę priešpriešą tarp suvokiamumo protu ir jusliškumo: šiai problematikai skirta trečia dalis *Juslinė prasmė*. Pagaliau žingsnis po žingsnio pasirinktas kelias atvedė prie sąveikų modelio, pristatomo ketvirtoje dalyje *Rizikingos sąveikos*. Čia per jų tarpusavio santykius apibrėžiami keturi bendrieji *prasmės režimai*, pagrįsti semiotiniais principais, kurie taip pat artikuliuojami vieni per kitus: taip subjekto intencionalumas susisieja su jo jautrumu, o elgesio regularumas niekada nepašalina savo priešybės – atsitiktinumo, o kartu ir nelaimingų atsitikimų rizikos.

Kas gi galų gale yra toji „sociosemiotika“, jei bėgant metams buvo plėtojama tokia įvairi problematika? Šis pavadinimas, kuris vartojamas dėl patogumo, lyg savotiškas firmos ženklas, prikabintas prie visų vieno autoriaus darbų, šiandien iš tiesų žymi du skirtingus dalykus. Pirmia, tai viena iš bendrosios semiotikos atšakų: ji, kaip rodo pavadinimas, domisi savo tyrinėjamų objektų socialiniu matmeniu. Antra, tai ambicingesnis užmojis – vienas iš bendrųjų teorinių pasiūlymų, kuriuo šiandien siekiama pagrįsti visų reikšmės faktų analizę.

Pagal pirmąją reikšmę suvokiama sociosemiotika ėmė plėtotis nuo 8-ojo dešimtmečio pabaigos ir pasireiškė tokių įvairių sričių tyrimais, kad šiandien ši šaka apima visas kasdienybės socialines praktikas⁴. Užtat 10-ojo dešimtmečio pabaigoje, nepaisydamas vis dėlto išlaikyto priešdėlio *socio-*, nustojau sistemiškai pabrėžti analizuojamų empirinių

⁴ Štai chronologinės šių darbų gairės: A.J. Greimas, *Sémiotique et sciences sociales*, Paris: Seuil, 1976; E. Landowski, *La Société réfléchie*, 1989; J.-M. Floch, *Identités visuelles*, Paris: P.U.F., 1995; A. Semprini, *L'objet comme procès et comme action*, Paris: L'Harmattan, 1995; B.S. Jackson, *Making Sense in Law* ir *Making Sense in Jurisprudence*, Liverpool: Deborah Charles, 1995 ir 1996; G. Marrone, *Corpi sociali*, Turin: Einaudi, 2001; E. Landowski, *Les interactions risquées*, 2005; M. Hammad, *Lire l'espace*, Limoges: Pulim, 2005; F. Marsciani, *Tracciati di etnosemiotica*, Milan: FrancoAngeli, 2007; P. Demuru, *Essere in gioco*, Bologna: Bononia University Press, 2014.

realijų socialinį pobūdį ir pradėjau iš esmės domėtis jų kaip prasmės objektų atsiradimo ir statuso sąlygomis. Taip sociosemiotika, užuot buvusi vien disciplinos „pritaikymas“ konkrečiai sričiai, ilgainiui pati tapo vienu iš *bendrosios semiotikos* variantų.

Šiuo požiūriu nuo kitų dviejų svarbiausių šiuolaikinės struktūrinės semiotikos krypčių – „tensyvinės“ ir „subjektinės“ semiotikos⁵ – sociosemiotiką skiria konkretus teorinis pasirinkimas. Socialinių mokslų kontekste sociosemiotika tikrai nėra vienintelė, kuri jam apsisprendė, tačiau ji siekia iki galo atskleisti tokio pasirinkimo padarinius – idėją, kad esama būtino ir nesutraukomo ryšio tarp *prasmės* ir *sąveikos*. Būtent šiuo požiūriu, tikiuosi, knyga taip pat atsiskleis kaip savotiškas *prasmės konstravimas*.

Pirminiai tekstų šaltiniai:

Tapatybės paieškos, kitybės krizės: « Quêtes d'identité, crises d'altérité », *Présences de l'autre*, Paris, PUF, 1997, chapitre 1.

Kitybės formos ir gyvenimo stiliai: « Formes de l'altérité et styles de vie », *Présences de l'autre*, ch. 2.

Populiarumo formos: « Régimes de présence et formes de popularité », *Présences de l'autre*, ch. 7.

Diana, *in vivo*, « Diana, *in vivo* », *Passions sans nom*, Paris, PUF, 2004, ch. 10.

Užkrečiamas buvimas: « En deçà ou au-delà des stratégies, la présence contagieuse », *Passions sans nom*, ch. 6.

Juslinės semiotikos link: « Pour une sémiotique sensible », *Passions sans nom*, ch. 2.

Prasmė ir sąveika: « Sens et interaction », *Passions sans nom*, ch. 3.

Rizikingos sąveikos: *Les interactions risquées*, Limoges, Pulim, 2005.

⁵ Žr. J. Fontanille ir Cl. Zilberberg, *Tension et signification*, Liège: Mardaga, 1998; J.-Cl. Coquet, *Le discours et son sujet*, Paris: Méridiens-Klincksieck, 1984.